

מתוך : לקסיקון הקיבוץ
עורך : אלי אברהמי
יד טבנקין 1998
כתב את הערך : אודי מנור

קיבוץ בעיר/עירוני

תופית") המקיימת חיי שיתוף בתוך סביבה עירונית.

ימיו של רעיון ק"ע כימי היישוב בא"י, אך את הגשמתו ניתן לציין בשני שלבים ברורים; תקופת היישוב ותקופת המדינה. הקיבוץ העירוני בתקופת היישוב נבדל מזולתו בתקופת המדינה בשני תחומים מהותיים: האחד – זיקתו לתנועות הקיבוציות; השני – מימוש השיתוף באורחות החיים. ההבדל נובע קודם כל מהפרש הזמן נים שבין אחרון הקיבוצים העירוניים של "תקופת היישוב" לבין ראשון הקיבוצים העירוניים בתקופת המדינה (כ-20 שנה).

בהתחלה השתלבה הקמת ק"ע במדינת יותם של המוסדות המיישבים. אמנם בעת הגשמת המדיניות היה הבדל של ממש בין ק"ע לקיבוצים הכפריים מבחינת הקצאת משאבים אנושיים וחומריים, אך ההבדל לא נבע מטעמים עקרוניים, אלא מהיענות למשימות לאומיות. על-פי מדיניות זו, קיבוצים עירוניים היו אמורים להיות גורם המתמודד על עיצוב דמות החברה היישר בית, שישה במרכזים עירוניים. בשלב זה קיים ק"ע באורח חייו שיתוף מלא בהכנסות ובצריכה, ובכמה מקרים גם שיתוף בבעלות על אמצעי ייצור.

בשלב זה קמו קיבוצים סמוך לחיפה (יגור), לירושלים (רמת רחל), ולהרצליה (גליל ים). אף שמקצת חבריהם עבדו בעיר הסמוכה הם קמו כקיבוצים שפיתחו משק עצמי. ליד תל אביב הוקם קיבוץ עירוני (אפעל) שהדגיש את הפן הצרכני-שירותי, אף שהקים גם משק משותף קטן. במלחמת השחרור התפנו שטחי חקלאות רבים, דבר שגרם לכלל הקיבוצים ובתוכם לקיבוצים הקרובים לעיר, להפנות תשומת לב לאתגרים החקלאיים. כך נהיו יגור, רמת רחל

קיבוץ אורגני – ע"ע אורגניות

קיבוץ ארצי

מסגרת ארצית של פלוגות וקיבוצים, שהתכוונה בראשיתה לכוון קומונה כללית של העובדים בא"י. גודד העבודה (נוסד באלול תר"פ, 1920) היה הראשון שכוון עצמו כק"א ריכוזי, המקיים קופה משותפת ארצית מרכזית, החברות בו אישית וישירה והחברים נתונים קודם כל למרותו, ואילו ההשתייכות לפלוגות או לקיבוצים נבעה מההשתייכות לגודד.

גם קיבוץ עין חרוד, לאחר הפילוג מהגודד (ב-1923), כונן עצמו בתחילה כק"א ריכוזי אך ללא קופה ארצית משותפת, כשלכל משק עצמאות כלכלית-משקית; החברות בו היתה באמצעות השתייכות ליישוב קיבוצי או לפלוגה מסוימת במושבה או בעיר. עם כינון התנועות הקיבוציות כמערכות ארציות (הקבה"מ והקבה"א ב-1927, חבה"ק ב-1929 והקבה"ד ב-1938) נקבעה החברות בקיבוץ או בפלוגה כתנאי קודם לחברות בתנועה הארצית. בין התנועות היה שוני במידת הריכוזיות והסמכות של התנועה על כל אחד מקיבוציה, וממילא על כל אחד מחבריה. ההבדלים במבנה, במידת הריכוזיות ובשיעור האוטונומיה של כל יישוב, שהיו קיימים עם הקמת המסגרות התנועתיות הארציות, נטשטשו עם השנים. (מע')

ר"ג: גודד העבודה; הקיבוץ הארצי; הקיבוץ המאוחד; התנועה הקיבוצית; חבר הקבוצות; קיבוץ עין חרוד.

קיבוץ בעיר/עירוני

קהילה (המוגדרת משפטית כ"אגודה שיי

בכל קיבוץ. מגוון מקיים זיקה לקבה"א, ומייסדיו באים מקיבוצים המסונפים לתנועה זו; חברים בו גם אנשי עיר ועולים חדשים. תמוז מקיים זיקה לתק"ם, ומייסדיו הם בוגרי תנועת הנוע"ל ויוצאי קיבוצים שונים. ב-1992 הוקם ק"ע נוסף בירושלים, בית ישראל, ובו כ-30 נפש. גם קיבוץ זה מקיים זיקה לתק"ם, ואורחות חייו הם כשל קיבוץ דתי, משם באו רוב חבריו. קיבוצים אלו מקיימים קשרים חברתיים, חינוכיים ותרבותיים עם הסביבה העירונית, כל קיבוץ בדרכו. (ב-1991 זכה קיבוץ ראשית בפרס יגאל אלון על התנדבותו החברתית).

עקרון השיתוף מתממש במלואו בשיטת תוף בהכנסות ובניתוק בין תרומה לתמורה. השותפות בצריכה בין חברי הק"ע מוגבלת והיא באה לידי ביטוי בשותפות ברכוש כללי כגון: דיור ותחבורה. במישור החברתי מקיים הק"ע שותפות וערכות הדדית מלאה בתחומי החיים העיקריים: בריאות, חינוך, השכלה ופנסיה. לעקרון שוויון ערך העבודה ממד נוסף בק"ע, שכן אין עומדים לרשותו אמצעי ייצור מובהקים. כל חבר מוצא את פרנסתו בשוק העבודה, אם כי גם בתחום זה קיימת שותפות. חלק הארי של חברי ק"ע מוצאים את פרנסתם בתחומי השירותים החברתיים העירוניים ו/או הלאומיים (הוראה, חינוך, עבודה סוציאלית, מנהל ציבורי וכיו"ב). פיזית ממוקמים כל ארבעת הק"ע בשיכונני דירות, אם כי המגמה לעתיד היא להקים שכונות ק"ע עצמאיות בתוך הערים. השיתוף האידיאולוגי על ביטוייו השונים מרכזי בהוויית החיים, וזוכה למקום מרכזי ע"י קיום חברה לומדת בדרכים, כדגשים ובעוצמה המשתנים ממקום למקום.

וגליל ים לקיבוצים "כפריים". במקביל, העדיפו חברי אפעל את האפשרויות שהציעה בפניהם העיר, עד כדי היטמעות בתוכה. עם פירוקו של קיבוץ זה ב-1951 בא הקץ על השלב הראשון.

כשלב השני היו כל הניסיונות שנעשו פרי יוזמתם של בעלי העניין עצמם. תמיכת התנועות הקיבוציות היתה מסויגת, ואף פחות מכך, לעומת המאמץ שהשקיעו בהקמתם ובהחזקתם של הקיבוצים הכפריים הצעירים. המוסדות הממלכתיים היו אדישים בדרך כלל, אם כי לא עיינו את הק"ע. שלב זה החל למעשה ב-1968, עם הקמת 'שע"ל' (שיתוף עירוני לכרמיאל) ע"י קבוצת בוגרי "הבונים" מארה"ב. אף שזכה לתמיכת ה"איחוד" התפרק הקיבוץ ב-1972, מסיבות חברתיות ואידיאולוגיות. בשנות ה-70 וה-80 נכשלו ניסיונות נוספים בכפר חסידים ובהרצליה.

ב-1979 נפתח דף חדש בסיפורו של הק"ע. אם עד אז באו בעלי העניין מתוך לתנועה הקיבוצית, מעתה התחיל הרעיון להתגשם בד"כ ע"י חברים ובנים מקיבוצים "כפריים" וע"י ילידי הארץ בוגרי תנועות נוער (וכך זה עד היום). הרעיון של הק"ע בתמציתו: רצון להביא את ההשקפה הקהילתית הקיבוצית-שיתופית אל תוך סביבה עירונית, ובכך להשפיע בה השפעה חברתית.

בשנה זו הוקם בירושלים קיבוץ ראשית, המונה כיום יותר מ-100 נפש. קיבוץ ראשית מקיים זיקה תנועתית לתק"ם, אם כי מייסדיו ורבים ממצטרפיו הם בני קיבוצים המסונפים לקבה"ד. ראשית מבססת את אורחות חייו על השולחן הערוך האורתודוקסי. בקיבוצים מגוון שבשדרות ותמוז שבבית-שמש יש כיום כ-50 נפש

קיבוץ-מפלגה (או מפלגה-קיבוץ)

החברה הישראלית במגמה של סולידריות, שיתוף ואחריות קהילתית הדדית. (א"מ)

ר"ג: אגודה שיתופית; כיבוש העבודה.

לקריאה: אברהמי, א' (עורך) (1995), אצבעות ירוקות בערפיח – הקיבוץ בתהליכי עיו, יד טבנקין; יהב, ד', "קיבוץ בעיר", (1986), עת-מול; "קיבוץ עירוני – ההיה או חלמנו חלום?", הדים, 19, עמ' 39–47; מרון, ס', "קיבוצים בישוים עירוניים", שדמות, קג-קד. מגן, א' (עורך) (1991), הקיבוצים העירוניים, יד טבנקין; צור, ז', "הקיבוץ העירוני – עבר ועתיד", שורשים, ד'.

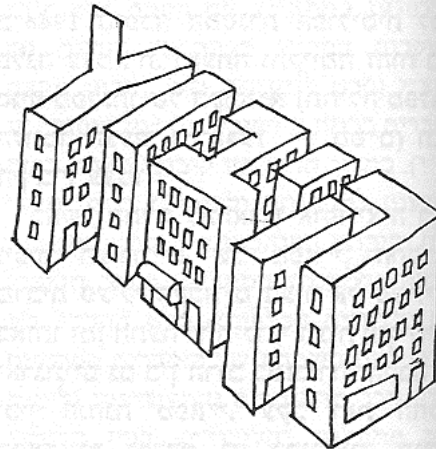
קיבוץ-מפלגה (או מפלגה-קיבוץ)

תופעה ייחודית לחברה היהודית בא"י בתקופת היישוב ולחברה הישראלית בשני העשורים הראשונים למדינה. מראשיתו היתה זיקה בין רעיון ההתיישבות השיתור-פית לבין מפלגות פוליטיות המזוהות עם ציבור הפועלים. המודל קיבוץ-מפלגה היה גם בסיס לקיומו של מגוון פוליטי של מפלגות וסיעות בדמוקרטיה הציונית. החלוקה המפלגתית נשענה על בסיס-תמיכה מאורגן של אחד הזרמים הקיבוציים. חבר הקיבוץ באותה תקופה חי באווירה מפלגתית מסוימת מרגע בואו לקיבוץ (או מרגע היוולדו) כשהוא מקבל מידע ופרשנות פוליטית מהעיתון המפלגתי, ילדיו מתחנכים בתנועת נוער ובאווירה של זיקה, אהדה ותמיכה במפלגה שראשי הקיבוץ הם בין מנהיגיה, ולעת בחירות מגויסים חברי הקיבוץ לסייע למאבק הפוליטי של המפלגה המסוימת.

חברי הפוה"צ הקימו את הקולקטיב בסגירה ומניה שוחט, יוזמת הקולקטיב, נמנתה עם מנהיגי התנועה. יוסף בוסל,

ארבעה ק"ע אלה מצויים אמנם במגמה של גידול דמוגרפי וכלכלי, אלא שאין באופק יוזמות להקמת ק"ע נוספים, מה שמעלה את האפשרות שזהו סופו של השלב השני. לעומת זאת, הקיבוץ הכפרי הקלאסי הגיע לפרשת דרכים, וייתכן שאחת מהסתעפויותיה מובילה לשלב השלישי: פיתוחה האורבני המואץ של ישראל ייצור מצב שבו כ-80 קיבוצים ימצאו עצמם מוקפים בסביבה עירונית. זאת ועוד; תהליכי השוק מטשטשים את ההבחנה שבין עיר לכפר עד כדי כך, שבקיבוצים רבים, שעדיין מהווים יישוב נפרד, אפשר למצוא סוג שירותים, מבנה תעסוקה ויוממות (commuting) ברמה גבוהה יותר מאשר ברוב הערים בישראל.

לפיכך, ייתכן שהשלב השלישי יתאפיין במיזוג מרכיבי כפר ועיר, מתוך סטיכיה ולאווך דווקא מתוך זהות אידיאולוגית, כפי שאפיינה את המוסדות המיישבים בשלב הראשון ואת המגשימים בשלב השני.

אידיאולוגיה, סטיכיה או מיזוג ביניהם; המטרה היתה ועודנה מאבק על עיצוב פני